

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРОФЕСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

11. Соціальна педагогіка: підруч. / [Капська А.Й., Міщук Л.І., Зайцева З.І., Безпалько О.В. та ін.]; за ред. А.Й. Капської. – [2-е вид.]. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 256 с.

12. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / [Зверева І.Д., Безпалько О.В., Марченко С.Я. та ін.]; за ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. Світ, 2003. – 233 с.

13. Трубавіна І.М., Бугасць Н.А. Методи вивчення

сім'ї: науково-методичні матеріали / за ред. І.М. Трубавіної – Х.: УДЦССМ, 2001. – 68 с.

14. Мудрик А.В. Соціальна педагогіка: [учеб. для студ. пед. вузов] / под ред. В.А. Сластенина. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Издательский центр “Академия”, 2000. – 192 с.

15. Тетерский С.В. Введение в социальную работу: учеб. пособие / С.В. Тетерский. – М.: Академический Проект, 2000. – 496 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2011

УДК 331.5:331.5.024.5 (477)

Марія Зуб, здобувач Хмельницького національного університету

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРОФЕСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Автором обґрунтовано необхідність удосконалення інституційних основ взаємодії ринку праці, його молодіжного сегменту та ринку освітніх послуг. Виокремлено найважливіші складові їх ефективної взаємодії для перспективного функціонування ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, молодіжний сегмент, ринок освітніх послуг.

Літ. 17.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Світова фінансова криза серйозним чином вплинула на економічну ситуацію в Україні й чітко виявила ті проблеми, які вже існували на ринку праці та його молодіжному сегменті. На думку фахівців, “ринок праці України є незрілим, розбалансованим і малоефективним” [13]; “вітчизняний молодіжний ринок праці не є сформованим у повній мірі та не відповідає вимогам соціально орієнтованої ринкової економіки, має значні перепони до ефективної зайнятості, що в свою чергу породжує цілу низку соціально-економічних проблем та спричиняє недовикористання її трудового творчого потенціалу” [3, 164]. Тому, поштовхом для успішного розвитку економіки і подолання соціальних проблем, в тому числі: безробіття і рівня бідності, має послужити зміна української моделі ринку праці та реконструкція її інституційного забезпечення, які зумовлюють необхідність цілеспрямованого потужного державного втручання і розвитку партнерства між державою та бізнесом у галузі освіти з метою забезпечення якісної професійної підготовки фахівців у відповідності з потребами ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження з проблеми інституційних основ формування ринку праці започатковані вченими Д.П. Богинею, О.А. Грішновою, М.І. Долішнім, Є.П. Качаном, А.М. Колотом, [2 – 3; 7] та іншими економістами. Дослідження ролі науки та освіти в плані інноваційного розвитку України проводилося в працях українських учених [1; 4 –

6; 8 – 17]. Поряд з цим відсутніми є публікації, в яких би були запропоновані інституційні засади механізму взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг в умовах розвитку нової економіки знань, побудови інформаційного суспільства, впливу євроінтеграції та фінансово-економічної кризи у країні.

Формування цілей статті. Метою статті є обґрунтування необхідності вдосконалення інституційних основ взаємодії ринку праці, його молодіжного сегменту та ринку освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна сьогодні переживає момент: соціально-економічного, політичного та духовного “перезавантаження”, яке пов’язане з виконанням плану дій уряду з втілення економічних реформ на 2010 – 2014 рр. [11]. Особливою зоною сучасної “переорієнтації”, є як національний та регіональний ринки праці, їх молодіжний сегмент, так і ринок освітніх послуг, які суттєво впливають на забезпечення зростання ефективності виробництва та максимізацію прибутку. Вчені наголошують, що: “інституційні рамки, форми, механізми, в яких і за допомогою яких функціонує ринок праці, у ході історичного розвитку значно змінилися” [7, 184]; формування ринкових відносин в Україні ускладнюється “недостатньою концептуальною розробкою інституціональних засад створення національного ринку праці” [2, 10]. Тому, виникає необхідність вивчення “інституціональної оболонки”, тобто сукупності цінностей, організаційних рутин, неформальних інститутів (обрядів, традицій, звичаїв, кодексів, правил і норм (довіри, симпатії, свободи,

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРОФЕСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

легалізму) та формальних інститутів (політичних, правових, соціальних, економічних), яка регулює сферу соціально-трудова відносин, визначаючи та перерозподіляючи права власності на працю. На шляху формування в нашій країні конкурентоспроможної економіки виникає потреба в науковому обґрунтуванні напрямків удосконалення інституційних основ створення соціально-трудова відносин ринкового типу, де центральне місце займають наука та освіта. Інституційна зміна – це складний процес завдяки прийняттю нових й підвищенню ефективності дотримання діючих правил. Раніше, дія об'єктивних економічних законів відбувалась стихійно завдяки конкуренції, за умови існування колективної форми капіталістичної власності (монополістичної, державної, спільної тощо). Сьогодні дія ринкових законів набуває значення через їх свідоме використання завдяки регулюванню держави, яка здійснює вплив як на національний, регіональний ринки праці так і ринок освітніх послуг через систему законів та інших нормативно-правових актів. Отже, економічні закони не залежні від свідомості людей, а піддаються впливу їх свідомої діяльності. Саме в цьому і полягає механізм державного регулювання зайнятості через різні державні інституції.

Однією з найважливіших проблем сьогодення є соціально-трудова відносини, які базуються на партнерстві суб'єктів господарювання й тісно пов'язані з реалізацією концепції соціально-економічної відповідальності. Функціонування інституту відповідальності вченими розглядається у проявах: відповідальності держави, роботодавців та найманого робітника [15, 176]. Однак, останніми роками спостерігається глобальне зростання недотримання соціально-етичних і правових норм поведінки економічними агентами. Так, роботодавці все більше наголошують на необхідності підвищення відповідальності системи освіти щодо ефективнішого використання затрачених фінансових ресурсів зі спонсорванням освітніх послуг, які вони ж оплачують через систему податків та зборів. Працівники вважають невідповідальними роботодавців. Ситуація, що склалася є наслідком задекларованої ринковими умовами свободи діяльності, яка не обмежується по суті ніякими неформальними інститутами (моральними принципами, етичними нормами поведінки, релігійними традиціями), та слабо контролюється формальними інститутами. Причиною деградації відповідальної поведінки вважають пануючу економічну ідеологію з

культури конкуренції, користолюбства, індивідуалізму, максимізації споживання матеріальних благ. Девіантній поведінці сприяє недосконала вітчизняна нормативна база, що створює можливості недотримання соціально-правових норм суб'єктами ринкових відносин без ризику матеріальних чи соціальних збитків. У результаті чого, спостерігається розрив в доходах роботодавців і основної частки найманих працівників, що призводить до зниження трудової мотивації і поступової втрати трудового потенціалу країни. Сучасна стратегія побудови принципово нової системи господарювання, реалізації нової соціальної політики вимагає радикальних економічних реформ як у системі господарювання, так і в сфері відповідальності суб'єктів праці. Тому, на нашу думку, необхідно переглянути політику відповідальності на всіх рівнях економічних відносин та у всіх інших інститутів, які мають як безпосереднє, так і опосередковане відношення до формування ринку праці, з метою розвитку партнерства між державою та бізнесом, роботодавцями й працівниками.

Відомо, що реформи – це перехід від однієї моделі до іншої, від однієї системи до іншої, від однієї формації суспільства до іншої. В Україні, під час реалізації реформ, влада використовує світовий досвід реформування та враховує умови, в яких перебуває світ після фінансово-економічної кризи. Однак, на думку вітчизняних учених, завдання полягає в тому, щоб якомога глибше провести структурні зрушення в економічній системі [14, 189]. На жаль, недосконалість, нерозуміння та несприйняття населенням, фахівцями політики уряду призвело до конфронтації навколо: Податкового кодексу та Трудового кодексу; змін в пенсійному законодавстві та в Законі України “Про вищу освіту”; тотальної “оптимізації” шкіл, переписування української історії, мовної політики тощо. Так, запропонований проект закону “Про вищу освіту”, на думку президента Києво-Могилянської академії, незважаючи на окремі позитивні пропозиції, не відбиває потреб модернізації національної системи вищої освіти, не враховує більшість тенденцій розвитку європейської та світової вищої школи та не забезпечує виконання поставлених завдань у Програмі економічних реформ Президента України на 2010 – 2014 роки [11]. Він є ізоляціоністським, тобто таким, що не спрямовується на підвищення конкурентоспроможності українських університетів, інтеграції науки та освіти і в підсумку – неминуче сприятиме продовженню

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРОФЕСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

деградації науки та освіти в Україні [10]. “На сьогодні новий проект Закону “Про вищу освіту” потребує серйозного експертного та громадського обговорення”, – вважають провідні фахівці та експерти Центру освітнього моніторингу (ЦОМ), – “оскільки має багато суперечностей, бо від того, в якому вигляді він буде прийнятий, залежатиме майбутній розвиток української освіти та ринку праці” [16]. Лише за умови державної підтримки системи управління освітою, наукою і ринком праці можливий соціально-економічний прогрес суспільства. Це твердження стосується і України, де “останнім часом значно знизилась можливість створення нових технологій, розвивати і продавати нові освітні послуги” [6, 104].

Останнім часом, роботодавців все більше цікавить можливість задоволення людськими ресурсами, які є на ринку праці, особливо його молодіжному сегменті, необхідної кількості, якості і ціни. Це пов'язано з тим, що багато високорозвинутих країн переходять до шостого технологічного укладу, який заснований на широкому використанні мікро- і наноелектроніки, генної інженерії, нетрадиційної енергетики інформаційних сіток. Попри це, відбувається зменшення часового розриву в зміні технологій та підготовки кадрів для них. Тому, кваліфікованим фахівцям, які володіють високим освітнім та творчим потенціалом, у сучасній економіці відводиться ключова роль. Знання і творчий підхід стають ефективнішими, в порівнянні з матеріальними факторами виробництва, а освіта перетворюється у високопродуктивну форму капітальних вкладень. Відомо, що на долю знань, які втілюються в технології, обладнання, навчання кадрів і організацію виробництва в розвинутих країнах припадає 80 – 85 % приросту ВВП, а на наукові дослідження щорічно витрачається в середньому 2,5 – 3 % ВВП. В США протягом 1980 – 1990 років сукупні державні і приватні витрати на освіту зросли на 66 % і склали 7 % ВВП. До 150 млрд. дол. складають витрати на так звану освіту дорослих, що в середині 90-х років дало можливість підвищити професійний рівень 40 % дорослого населення. В цілому із державних джерел у США фінансується 80 % всіх навчальних закладів [17, 134 – 135]. Крім того, чим вищий рівень освіти, тим швидше людина може засвоїти додаткові професійні навички, оволодіти новою професією, прийняти правильне рішення, тим менше в неї конкурентів на ринку праці. Одночасно швидке старіння знань в умовах стрімких змін зумовлює необхідність їх перманентного оновлення. Тому, освіта має розглядатися в сучасному світі не як кінцевий

продукт одного з етапів життєдіяльності людини, а як постійний і динамічний процес. Стара система освіти, яка базувалася на загальних знаннях, має переродитися в нову, з найбільш ефективним використанням отриманих знань для розв'язання конкретних практичних проблем.

Нами були досліджені основні сучасні тенденції світового ринку праці, які є найбільш характерними для молодіжного сегменту, і стосуються України: значне піднесення продуктивності праці, завдяки впливу НТР, яка призводить і до скорочення робочих місць; динамізації, модернізації, раціоналізації, економізації, які провокують: активність індивідів нового гатунку, появу нових соціальних рухів, нові постматеріальні цінності, нові джерела нестабільності, нові технології, нову якість інформаційного забезпечення; втрата стабільності в сфері зайнятості, подрібнення професійних ніш, яка, згідно даних західної статистики, підтверджує, що: “протягом життя людина 5 – 6 разів міняє кар'єру (тобто не роботу, а напрямок професійної діяльності)” [4, 33]; посилення: структурних дисбалансів між попитом і пропозицією на робочу силу, неформальної зайнятості та погіршення умов праці; зростаючої інтенсифікації міграційних процесів, яка посилюється оптимізацією затрат, євроінтеграцією та глобалізацією, вимагаючи все більшої готовності молодого співробітника виїхати в інше місто, іншу країну для виконання своїх завдань; диверсифікації, плюралізації зайнятості та появи нової дефініції сім'ї; визначення ключової ролі людини як носія і виробника знань, так і основної ланки конкурентоспроможності сучасного підприємства, що: сприяє перетворенню людського фактору з об'єкту жорсткої економії капіталу в об'єкт його найбільш прибуткового інвестування та підсилює вимоги до якості підготовки молодих фахівців; розбалансованість ринку освітніх послуг та молодіжного ринку праці, згідно якої людський капітал, сформований системою освіти, залишається недовикористаним або незатребуваним; підвищення самостійності лінійних працівників.

Взаємодія ринку праці та ринку освітніх послуг характеризується рядом факторів, основними з яких є: демографічна криза як в Україні, так і у світі; низький рівень оплати праці; занепад соціальної інфраструктури; складні процедури ліцензування нових технологій; низький рівень захисту прав інтелектуальної власності; “вимивання” робочих місць з високим освітнім потенціалом, в результаті чого він неефективно використовується, що приводить до його

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРОФЕСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

подальшої дискваліфікації; девальвація системи освіти, яка зв'язана: зі значною кількістю освітніх закладів, часто не укомплектованих кваліфікованими кадрами; з недостатнім інвестуванням в освіту і НІОКР; з ігноруванням значення академічної науки і теоретичних досліджень; з механічним використанням зарубіжного досвіду. Роботодавців турбує: низький рівень підготовки молодих спеціалістів, що закінчили навчальні заклади, відсутність у них практичних навиків [1, 19]; постійне погіршення рівня підготовки абітурієнтів; занижені та заформалізовані критерії оцінки знань студентів, адже фінансування університетів напряму пов'язане з кількістю студентів, тому відрахування студентів негативно впливає на фінансування; заняття у дві зміни через недостатню кількість аудиторій; неналежна організація виробничої практики; відсутність практичного досвіду у викладачів [12, 196].

Тому, необхідно активізувати джерела фінансування науки і освіти: за рахунок бюджету держави, за рахунок юридичних осіб та власних коштів громадян, за рахунок грантів і за рахунок кредитних засобів. Бізнес, отримавши: можливість ефективно взаємодіяти з освітніми закладами, може працювати над підвищенням ефективності розвитку економіки. Вектор формування системи освіти і науки України необхідно націлити на виконання функцій забезпечення різних галузей економіки висококваліфікованими спеціалістами і створення нових технологій. Показник фінансування науки і техніки в законодавстві України необхідно довести до рівня – 1,7 % ВВП, а в перспективі до 2025 року до – 3 % ВВП. Сучасний рівень затрат на науку і науково-технічні розробки в Україні складає 1,2 % ВВП, а з держбюджету направляються лише 0,4 %, що на порядок менше, ніж в розвинутих країнах (в Англії цей показник дорівнює 1,9%) [6, 106].

Про несприйняття нашими громадянами пенсійної реформи та низький рівень пенсійного забезпечення наших співвітчизників наголошується в зауваженнях та пропозиціях комітету з питань соціальної політики та праці до проекту Закону України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” [5]. В цілому по країні пенсія складає 1 151 грн; 2 мільйони громадян отримують мінімальну пенсію, тобто 750 грн; 65% пенсіонерів отримують менше 1 тисячі гривень на місяць; окремі категорії пенсіонерів отримують пенсії в розмірі 80 – 90 % від їх середньої заробітної плати. Існує глибоке протиріччя між

солідарним принципом наповнення Пенсійного фонду і несправедливим підходом в його розподілі. Найбільший резонанс як в суспільстві, так і в молодіжному середовищі, отримало положення проекту Закону України [5], яке стосується “підвищення пенсійного віку для жінок”, адже продовження роботи жінок до 60 років не дасть можливості звільнити робочі місця для молодих людей. Критичною є думка фахівців, щодо “ліберальної” реформи, яка стосується введення накопичувальної пенсійної системи [8, 4]. Так, ученими доведено, що така система може працювати лише за дуже стабільної грошової одиниці. Тоді працівники зможуть чесно конкурувати на ринку праці і заощаджувати на пенсію. Прикладом можуть бути дії уряду Німеччини і Франції, які в кризовій ситуації готові зробити все, аби утримувати стабільність євро. Бо на цю стабільність спирається все їхнє пенсійне і соціальне страхування. Якщо ж “гривня за десять років знецінилась у 5 – 6 разів, то держава веде політику не стабільних грошей, а стабільної зайнятості” [8, 4].

Ситуація з нелегальними заробітними платами та робочими місцями в Україні теж потребує обов'язкового розв'язання. Так, за підрахунками різних експертів, нелегально працюють 2 – 7 млн осіб [9, 5]. Це свідчить про те, що ці працівники соціально незахищені, роботодавець не оплачують листків непрацездатності та не гарантують хоча би мінімальної пенсії. На думку фахівців, “легалізація заробітної плати вигідна як працівникам, так і соціально відповідальним роботодавцям”.

Висновки. Отже, ринок праці молоді є інститутом соціалізації, потенціалом і джерелом придбання і накопичення професійного досвіду, носієм нових ідей і новітніх знань і без створення ефективного механізму взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці, неможливо розв'язати проблеми ефективної зайнятості та недовикористання її трудового творчого потенціалу. Через те, найважливішими складовими ефективної взаємодії ринку праці, його молодіжного сегменту та ринку освітніх послуг можуть бути: вдосконалення організаційно-інституціонального забезпечення ринку праці та управління ринком освітніх послуг; підвищення ролі держави: в законодавчому забезпеченні освітньої і наукової діяльності, у розробці довгострокової селективної політики, яка направлена на реалізацію стратегії соціально-економічного прориву в сфері освіти і науки; у формуванні стратегічних прогнозів розвитку науки і освіти з врахуванням світових тенденцій; стимулюванні науково-освітньої

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРОФЕСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

діяльності шляхом предоставлення відповідних пільг, субсидій і грантів у процесі реалізації відповідних цільових програм; у підтримці інвесторів, які вкладають кошти в освіту і науковомісткі високотехнологічні виробництва; активізація людського фактору, його відновлювальної ролі, як найбільшого фактора і джерела економічного зростання; використання загальнодержавного інтелектуального потенціалу молоді і духовності народу тощо.

1. Акімова І.М. Партнёрство бизнеса и государства в сфере образования: международный опыт и украинская практика / И.М. Акімова // Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: [зб. наук. ст.] / ред. І.Л. Петрова. – К.: Таксон, 2007. – С. 7 – 31.

2. Богиня Д. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституціональний аспект / Д. Богиня: // Україна: аспекти праці. – 2005. – №1. – С. 3 – 8.

3. Гаман Г.В. Розвиток молодіжного ринку праці як пріоритет формування потужної нації / Г.В. Гаман // Формування ринкової економіки. Соціально-трудова відносина: теорія і практика: зб. наук. праць [Київського нац. екон. ун-ту ім. В. Гетьмана] / М-во освіти і науки України; [редкол.: А.Ф. Павленко та ін.] – К.: КНЕУ, 2010. – Т. 1. – 2010. – С. 163 – 169.

4. Довгопол М.В. Центр кар'єри як агент ринкових змін у вузе / М.В. Довгопол // Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: [зб. наук. ст.] / ред. І.Л. Петрова. – К.: Таксон, 2007. – С. 31 – 36.

5. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи”. – Київ: Комітет з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України. – 23 березня 2011. – 10 с.

6. Кривенко Л.В. Стратегія розвитку національної системи освіти та науки

в контексті європейського вибору / Л.В. Кривенко, Л.І. Дмитриченко // Вісник економічної науки України. – 2009. – №1 (15). – С. 103 – 107.

7. Колот А.М. Соціально-трудова відносина: теорія і практика регулювання: монографія / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2005. – 230 с.

8. Лібералізм у просторі націй / Ю. Рубан / День. – 2011. – 21 квітня. – С. 4.

9. Легалізація заробітної плати / А. Черкасов // Праця і зарплата. – 2011. – 2 березня. – С. 5.

10. Президент Могілянки розкритикував проект закону “Про вищу освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/news/11541>.

11. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. – К.: Комітет з економічних реформ при Президенті України. Версія для обговорення. 2 червня 2010. – 85 с.

12. Сигов А.Б. Бар'єри вступлення на рынок труда выпускников вузов / А.Б. Сигов // Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: [зб. наук. ст.] / ред. І.Л. Петрова. – К.: Таксон, 2007. – С. 187 – 196.

13. Системні вади ринку праці України та пріоритети його реформування. – К.: НІСД, 2010. – 47 с.

14. Ткаченко В.А. Де ж вихід? / В.А. Ткаченко // Вісник економічної науки. – 2009. – №1. – С. 187 – 193.

15. Фоміна О.О. Інститут відповідальності в контексті створення соціально-трудова відносин ринкового типу / О.О. Фоміна // Вісник економічної науки України – 2009. – № 1(15). – С. 173 – 177. – Бібліогр.: 14 назв. – укр.

16. ЦОМ: Проект Закону “Про вищу освіту” має багато суперечностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education.unian.net/ukr/detail/189560>.

17. Чумаченко М.Г. Стратегія розвитку міст. Майбутнє України: стратегія поступу: монографія / Чумаченко М.Г., Кузьменко Л.М., Червова Л.М. – Донецьк: Юго-Восток Лтд, 2008. – 304 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2011

“Справжнім дзеркалом наших думок є наше життя”.

Мішель Монтень
французький письменник

